

УДК 46.1107

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2022.5.8>**Тарасенко Юлія Миколаївна,**

аспірантка

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ORCID ID: 0000-0002-1310-4840

ТРАНСГРЕСІЯ В КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОГО ТА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ПРОСТОРУ

Мета статті полягає в філософському та мистецтвознавчому осмисленні ідеї трансгресії, що розглядається як потужний поштовх антропосоціогенеза та чинник змін в мистецтвознавчому контексті. В статті поставлене завдання, щодо розмежування феномену трансгресії та визначення такого виду трансгресії як культурна. **Методологія роботи** ґрунтується на структурно-функціональному і системному типах аналізу, методі узагальнення, який дозволив виявити спільну світоглядну парадигму культурного виду трансгресії. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше було здійснено поєднання культурної трансгресії з застосуванням та впливом мистецтвознавчих практик на особистісні зміни та проаналізоване комплексне практичне дослідження, яке надало можливості виявленню інструментарію для створення взаємодії «мистецтво-практика». **Висновки.** Трансгресія, що порушує загальноприйняті та загальновідомі кордони, виводить соціум на новий культурний рівень, здійснюючи прорив в освітньому середовищі, науковому та творчому. Соціальна трансгресія пов'язана з законами, що регламентують буття людини в суспільстві, проте феномен культурної трансгресії є результатом новаторства індивіду при створенні нових культурних цінностей. Завдяки порушенню законів загальноприйнятого людина долає власну обмеженість та здійснює особисту суверенну волю. Саме в цьому є цінність трансгресії в контексті мистецтвознавчих практик. Трансгресія сама по собі не є позитивним чи негативним явищем. Це один із механізмів пристосування до нових умов існування, які дають змогу людині чи суспільству виживати в складних умовах.

Ключові слова: трансгресія, межа, порушення, культурна трансгресія, вплив мистецтва, мистецтвознавчі практики.

Tarasenko Yuliya. TRANSGRESSION IN CONTEXT ART AND ART EXPERIENCE SPACE

The purpose of the work. Consists in the philosophical and art-historical understanding of the idea of transgression, which is considered as a powerful impulse of anthroposociogenesis and a factor of changes in the art-historical context. The article sets out the task of distinguishing the phenomenon of transgression and defining this type of transgression as cultural. **The research methodology.** Is based on structural-functional and systemic types of analysis, the method of generalization, which made it possible to reveal a common worldview paradigm of a cultural type of transgression. **Conclusions.** ransgression, which violates generally accepted and well-known boundaries, brings society to a new cultural level, making a breakthrough in the educational, scientific and creative environment. Social transgression is related to the laws that regulate human existence in society, but the phenomenon of cultural transgression is the result of individual innovation in the creation of new cultural values. Thanks to the violation of the generally accepted laws, a person overcomes his own limitations and exercises his personal sovereign will. This is precisely the value of transgression in the context of art studies practices. Transgression in itself is not a positive or negative phenomenon. This is one of the mechanisms of adaptation to new conditions of existence, which enable a person or society to survive in difficult conditions.

Key words: transgression, border, violation, cultural transgression, influence of art, art studies practices.

Актуальність теми дослідження. З другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в науковому полі все більше розповсюджується міждисциплінарний підхід, що надає можливості при взаємодії різних дисциплін діяти до нових, глибоких та достатньо розширених наукових знань. Міждисциплінарний підхід безпосередньо пов'язаний з актом тран-

сгресії, як методом наукового пізнання, що сприяє виходу за існуючі межі в традиційній науковій практиці та існуючих стереотипних ствердженнях. Питання трансгресії є багатозначним та все більше використовується в різних наукових площинах, що знаходять своє вагомє місце в сучасній науці. Автономність науки починає розмикати кордони, що раніше

вважались постійними, чіткими та ізольованими від інших систем. Адже саме наука уособлює в собі діяльність, що постійно порушує, стирає та перебудовує дисциплінарні, соціальні та наукові кордони. В процесі наукового пізнання долаються межі конкретної дисципліни, що підводять цей акт до визначення поняття трансгресії.

В цій статті мова піде про дослідження акту трансгресії в контексті впливу мистецтвознавчих практик, що мають потужну силу для здійснення змін та формуванні особистості. Поставлена мета передбачає визначення складного та варіативного феномену трансгресії як акту, що уможливорює особистісні зміни при взаємодії з мистецтвознавчими практиками.

Аналіз досліджень і публікацій. Чимало наукових досліджень присвячено питанню трансгресії та впливу мистецтва на особистість, зокрема зазначену тему досліджували: М.Бланшо, М.Фуко, Ж.Батай, Личкова В.А., Каштанова С.М. та інші. Переважну кількість теоретичних висновків та аналізів було здійснено здебільшого в філософському та культуротворчому контексті. Карпов В.В. провів дослідження впливу трансгресії на становлення музейного простору. Проте досліджень у контексті поєднання трансгресивних процесів з практичними мистецтвознавчими діями в науковій мережі не вистачає.

Виклад основного матеріалу. Питання визначення трансгресії та культурних цінностей в широкому прояві передбачає попередньо вступний момент – розкриття понять, що створюють первинний простір для тлумачення.

В сучасному науковому полі, «трансгресія» – це поняття що визначає питання досягнення суб'єктом зовнішнього стану та вихід за межі по інший бік явища, стану чи об'єкту. «Трансгресія» в перекладі з латинської мови «trans» – через, за і «gressus» – наближатися, переходити, нападати. Трансгресія одне з понять, що використовується, як в класичній філософії, так і в філософії постмодернізму та фіксує феномен переходу межі можливого і неможливого. Трансгресію визначають як погляд звернений на межу «подолання неподоланої межі». Також поняття «трансгресія»

в біології визначається, як подолання, ослаблення чи підсилення прояву певної генетичної ознаки, що були властиві організму нащадків. В геології та географії – наступ моря на сушу або підвищення рівня моря. Однак, питання щодо визначення трансгресії в контексті мистецтвознавчої науки залишається недостатньо розкритим та потребує додаткових досліджень, аналізу й практичного втілення [3].

Слід розпочати з загального стану. Так, соціальне та індивідуальне буття людини розгортається здебільшого при взаємозв'язку з певними межами, які відділяють допустиме від недопустимого, можливе від неможливого. Здійснюючи той чи інший вчинок, людина змушена постійно ставити собі питання, як близько віна підходить до межі дозволеного та чи не порушила вона її. На протязі історії людину приваблює та провокує докільля перейти межу між дозволеним та недозволеним і опинитися, хоча б не на довго, по інший бік іншого чи забороненого. Саме в цьому бажанні вийти за межі або змінити звичний потік речей і проявляється трансгресивна сутність людини.

Під класичним визначенням трансгресії розуміється порушення заборони та зневажання ustalених меж. Навіть порушення в акті трансгресії, заборона не перестає залишатися заборонаю. Це з одного боку підкреслює фундаментальність цього явища, а з іншого, надає трансгресивним діям статусу злочину чи гріха. Передовсім ніж перейти до поняття трансгресії та складу трансгресивного досвіду, слід звернутись до джерела у філософському розумінні трансгресії. Так у філософському осмисленні трансгресія розглядається як головна складова антропосоціогенеза. Феномен трансгресії має такі загальні поняття які розподіляються на два види та окреслюють різні рівні буття людини. Так, соціальна трансгресія має справу з правилами та установленими законами які регламентують життя людини в суспільстві. Натомість, культурна трансгресія є результат новаторства, креативності особистості, яка здійснює культурні чи наукові цінності всупереч нормам діючої культурної парадигми.

Проблематика трансгресії є предметом моральної філософії, яка розкриває співвідношення добра і зла та розглядається в контексті філософії права через закон та його порушення. Тим не менш, саме визначення трансгресії припускає не просто порушення певних меж між законним чи незаконним, добром чи злом, а саме ставить питання про межі – чи то соціуму, моралі та межі раціональності і кінцевості. В такому сенсі проблематика трансгресії здійснює певний шлях становлення самостійного філософського питання, що знаходило своє відображення у таких мислителів, як І. Кант, Г. Гегель та М. Хайдеггер.

Філософія Канта ініціює проблему меж розуму та проблему самовизначення. Так самовизначення передбачає визначення особистісних меж, які приймаються як «заперечення, що породжують думку про величність, оскільки вона не має абсолютної повноти» [6, с. 34]. Межі розділяють іманентне та трансцендентне, які не співпадають між собою з огляду наявності зазначених меж, але при цьому певним чином причетні одне до одного. Така причетність проявляється, як зазначає Кант, не в безпосередньому єднанні, а в «прикордонному єднанні», тобто поєднання на межі, яка з'єднує та розділяє, і навпаки. Людина не може подолати межу, що розділяє буття з небуттям, але вона може «підійти до неї із середини буття, визнаючи трансцендентне небуття фундаментом, яке розгортається перед людиною, як завершеною істотою» [6].

Погляд Гегеля на питання трансгресії розкриває те, що всяке буття визначено певною якістю, що одночасно і є його межа. Однак при цьому визначеність припускає кінцевість речі. Таке прагнення вийти за межі свого буття є основою руху трансгресії, оскільки кожна даність намагається вийти за свої межі та придбати тотальність сущого, що не притаманна йому в існуючих межах, але з якою вона себе співвідносить. За такою думкою Гегеля, трансгресія виявляється намаганням дійти до повноти буття, яка недоступна істоті в силу її обмеженості, а ймовірно і намаганням вийти за межі кінцевого.

Важливу роль в проблематиці трансгресії відіграло хайдеггерівське осмислення буття та смерті, а саме те, що всяке буття є по суті своєму вмирання, однак досвід буденності припускає втечу від смерті, сприйняття її як смерті тільки інших істот, а не своєї особистої. Тим не менш, як зазначав Хайдеггер, смерть, наскільки вона є, по суті «завжди моя» [4]. В цьому значенні смерть розкривається як певна буттєва можливість. Таким чином, трансгресія набуває сенсу не тільки як бажання суб'єкту «вислизнути за потужні межі поневолюючи структуру – мови, психіки та соціуму» [там само], але в першу чергу як можливість взаємодії з межею кінцевого, а саме – з особистісною смертю. Саме на цих філософських системах базується філософське визначення трансгресії, на якому тримаються інші філософські ідеї та установки, зокрема і психоаналітичні.

Однак за думкою Каштанової С.М. формування трансгресії як окремого поля стає результатом історичного розвитку. Оскільки фундаментальні межі розхитуються, що робить проблему меж і їх порушення актуальною. В цьому сенсі трансгресія стає важливим питанням в контексті соціальних та культурних зрушень, що розглядається в конкретних видах практики порушення меж чи сталих норм, процесів та стверджень у суспільстві. Загальне поняття трансгресії звертається до людини у доступній формі соціалізації з тим, щоб зрозуміти сутність сучасних процесів людини та суспільства [7, с. 45].

Головним чином предмет дослідження стає певним феноменом, що тим самим дозволяє задавати питання про межі дозволеного чи допустимого в контексті дій, що виходять за межі обмежень та переходять в площину змін культурного, емоційного та інтелектуального зрушення у особистості. Тим не менш, загальне питання, що спонукає людину виходити за межі загальноприйнятого, та що підштовхує здійснити акт трансгресії, залишається відкритим.

Слід визначити, що природа людини є амбівалентною, тобто вона має людську, що в широкому сенсі передбачає духовність, розумність, моральність, та тваринну, що є

відправним в еволюції людини і з якої бере початок тілесність та решта проявів з цим пов'язаних. Ці дві природи перебувають в постійній взаємодії та впливають одна на одну. Та саме в цих категоріях народжується людина, яка обумовлена такою природою на свій розвиток та еволюцію. Можливо допустити, що саме ця «гра» надає людині певну гармонію, завдяки якій вона є та, хто є. Однак скоріше за все, саме ця «гра» задає людині умови для постійної боротьби в цій амбівалентності, що виражається на всіх сферах людського буття, яке визначає собою розвиток та функціонування соціуму. Фактично, сутність людини редукується наукою, що розмежує тваринне та розумне, і саме розум стає домінантою в людській поведінці, що заміняє та витісняє тваринне. Проте останнє не зникає безслідно, а час від часу активується, а тому людина змушена оперувати між потребами двох станів. Тож, боротьба між тваринним та людським ніколи не закінчується.

Та як зазначає Ж.Батай, саме завдяки цій боротьбі виникають культурні та соціальні цінності, головна задача яких полягає в здійсненні протистояння людської природи над тваринною [1, с. 173]. Таким чином, можемо говорити, що становлення людини здійснюється завдяки її процесу осмислення та часткового подолання своєї тваринної природи. Саме взаємодія зі своїм тваринним і є фундамент, на якому будується людяність, розвиток, а також соціальність і культура.

Очевидно, що саме склад мистецтва з його культурно та духовно утворюючою функцією є тим невід'ємним інструментом, що формує свідомість та культурні цінності особистості, що витісняє те тваринне, як зазначив Батай.

Людина в силу своєї кінцевості та співвідношення з іншими людьми, усвідомлює своє буття як замкнене, обмежене на різних рівнях та здійснює взаємодію зі світом при наявності певних соціальних та моральних кордонів.

Такі межі не можуть бути зняті, однак обмеженість життя не передбачає її завершення. На соціальному рівні подолання встановлених обмежень дають можливість формувати нові моральні та культурні норми [12, с. 117]. В цій перспективі зазначається, що трансгре-

сія розуміється як неприйняття крайніх меж та незгода визнати їх владу над своїм життям та над своєю особистістю. Так, завдяки активній дії мистецьких та мистецтвознавчих практик людина має змогу розімкнутись зі свого внутрішнього стану, зі свого Его та перевести вектор власного сприйняття на світ зовнішній. Як то через вивчення історії мистецтв чи через творчий акт, які виводять людину з повсякденного та буденного, що і є однією із вагомих функцій локальної культурної трансгресії.

Зазначену думку ми можемо розширити тим, що вся історія мистецтв пронизана постійними трансгресивними актами, які змінювали хід розвитку самого мистецтва. Кожна наступна епоха відривалась від попередніх усталених засад та виходила за створені раніше межі. Так доба Ренесансу відмежовувалась від Середньовіччя, стверджуючись на античних засадах. Митці виходили за межі наукових знань, відкривали закони лінійної та повітряної перспективи, створювали твори на міфологічній основі, досягали реалізму в зображенні. Всі ці досягнення ми можемо розглядати крізь призму загального трансгресивного акту, який відноситься як до ремісничої діяльності так і до мислетворчої. Таким чином маємо ще одне визначання, що трансгресія одночасно з негативними властивостями набуває і позитивних рис. В такому випадку можемо говорити, що трансгресія надає можливості виходу за загальноприйняті рамки, які мають в собі певний утилітарний сенс і таким чином розширює склад соціального, культурного та ціннісного устрою.

Надалі це надає можливості розглядати акт трансгресії не лише як способу подолання усталеності та замкненості існуючих кордонів, а також розглядати трансгресію як акт, що сприяє створенню новаторства, креативності та смислових кордонів. Тобто, трансгресія може бути запереченням певних рамок суспільства, але тим не менш, трансгресія стверджує, що людина має право не погоджуватись з тими обмеженнями, які на неї покладено, та долати рівень своєї обізнаності. Це можемо проілюструвати прикладами сучасних зрушень в освітніх процесах, які демонструють

постійне накопичення людьми нових знань в тому числі і з мистецтвознавства.

Слід ще раз наголосити, що трансгресія у класичному філософському вимірі виявляє себе неоднозначно, вона є певним «підривом» через вторгнення краси у свідомість та розширення світоглядних меж особистості. Таким чином, здійснювати трансгресію означає вихід по інший бік межі чи кордонів, що встановлені законами, заповіддю, звичаями, правилами, тобто це означає переступити та порушити обмеження як зовні так і внутрішньо.

Розглядаючи акт трансгресії в мистецькому контексті, на прикладі коли людина без професійних навичок та досвіду створює живопис, вона таким чином розриває свої внутрішні межі та стереотипні обмеження, які стосуються творчого самовираження. В суспільстві доволі часто зберігається тенденція, в якій люди не творчих професій не можуть собі дозволити творчий прояв, чи то співати, чи то малювати та інше. Це стосується і малярського ремесла, вважаючи художника за людину з екстраординарними здібностями, до діяльності якого неможливо наблизитись людині не творчої професії та без спеціальних навичок. Такими упередженнями людина часто себе обмежує чим звужує перелік можливих актів власного розвитку та особистісного творчого потенціалу. Участь у майстер-класі з живопису надають поштовху в переосмисленні та сприйнятті як самої себе так і оточуючого простору. Погляд на навколишній світ набуває уважності художника. Фарби, форми, мистецькі об'єкти людина починає відстежувати в навколишній буденності. Людина відзначила в собі, якщо вона змогла створити те, що раніше вважала неможливим, то отриманий успіх вона зможе перенести у інші сфери свого життя. Цей досвід формує психологічний стан, в якому людина змогла подолати внутрішні бар'єри та вийти за рамки власної обмеженості. Майстер класи ніби виводять з буденної дійсності, відривають її від поточності та через конструювання зображення набуває нових навичок. Такий жест є трансгресивним, оскільки він звернений на порушення колишнього порядку знань, вмінь та стереотипів.

Маємо також приклади майстер-класів, що здійснили потужний вплив на професійну сферу. Учасниці здобули такого піднесеного стану, який трансформувал внутрішні погляди щодо власного покликання та згодом змінили сферу професійної діяльності – стали художницями.

Авторка статті мала особистий трансгресивний досвід, коли з юридичною освітою спрямувала в бік свого внутрішнього творчого покликання та розпочала шлях майстрині, яка згодом стала навчати цій справі інших. Такий акт трансгресії може мати різні форми прояву та по різному інтегруватись в соціумі, однак внутрішня саморефлексія вказувала на те, що людина здійснює дещо неприйнятне з точки зору суспільної моралі та порушує межі, які окреслює соціум і таким чином порушує існуючі закони. Перехід з однієї сфери в іншу супроводжувався складним внутрішнім станом: з одного боку неминуче бажання пізнати світ мистецтва та ділитись знаннями з іншими, а з іншого, як подолати межі і знайти гідне місце в соціальному устрою, який має певні закони та стереотипні переконання. Проте з самого початку творчої справи виявився внутрішній стан, який повністю охопив не лише зовнішню діяльність, а й почав потужні зрушення внутрішнього життя. Занурення в мистецтвознавчі практики вплинуло на трансформацію не лише авторки статті, а й оточуючого середовища.

В загалі прагнення людини до трансгресії обумовлено спробою відшукувати різні форми прояву та практичної реалізації в межах соціального життя. Таким чином людина уособлює в собі необхідність підкреслити свою людську природу саме через порушення усталених норм та дій які мають звичний рух речей. Такий вид трансгресії знаходить свою реалізацію в індивідуальному та особистісному житті людини. Це стосується дії, що направлена на вихід за межі загальноприйнятого порядку та переконань, які створюють людині обмеження щодо прояву її покликання та реалізації поза межами професійної освіти. Трансгресія є спроба перейти за межі дозволеного назустріч загальному, назустріч цілісному та необмеженому в житті,

що виявляється недоступною в повсякденній формі життєдіяльності людини.

Вищезазначений акт трансгресії мав локальний прояв, проте це не вичерпний спосіб змін. Визначаючи актуальність та потребу в здійсненні акту трансгресії, саме в часи, коли людство потрапляє в нестабільні часи чи хаос, люди намагаються вийти з цього стану або навести лад в своєму житті, залучаючи саме трансгресивні дії глобального характеру. Історія має не поодинокі приклади революцій та культурно-масових заходів, які вносять зміни в суспільне життя людей та держави в цілому.

В контексті впливу мистецтвознавчих практик слід визначити види трансгресії, які поділяються на висхідні і низхідні та мають складові, що визначають властивості та ознаки меж. Так, трансгресія, що на початковому етапі породжує межі і є трансгресією висхідною, оскільки цей вид конструє соціальне буття на засадах закону. З існуючими мажорами має справу низхідна трансгресія, що порушує усталені заборони. Такий вид трансгресії знаходить свій вираз в житті конкретного індивіда та підводить людину до виходу за межі загально визначеного порядку, що накладає певні обмеження на покликання людини. Однак, людина завдяки мистецьким практикам дозволяє собі доторкнутись до своєї живої та творчої суті, виразити зовні те, що сховане, несміливе чи пригнічене, те, що було щільно завинуте в підсвідоме. Та як відомо, потяг, який був признаний як неможливий, нікуди не зникає.

Реалізація такої трансгресивної діяльності може приймати різні форми своєї реалізації та по різному виявлятися в соціумі. Такий вид висхідної трансгресії має в собі конструктивне джерело, що порівнюється з еволюційним процесом розвитку життя людини та розвитку соціуму, що впливають на становлення та формування культурних цінностей. Та якщо трансгресія є елементом заперечення та порушення меж, то в даному випадку йдеться про порушення меж в контексті творчого та пізнавального процесу, який людина відважується зрушити. А результати такого трансгресивного акту в подальшому є культурним надбанням.

Доповнюючи поняття трансгресії в мистецтві, можемо зазначити, що подолання звичайних та усталених поглядів, норм сприяють подоланню та переосмисленню життя реципієнта. Як бачимо, проблематика трансгресії виходить за свої межі і тим, що термін визначає дещо більше, ніж порушення, оскільки здійснювати трансгресію означає також стверджувати, схвалювати закони, заповіді та звичаї. Акт трансгресії є одночасно актом рефлексивним та стверджуючим [4].

Отже трансгресія переступає власні межі припустимого та актуалізує саму сутність межі. Трансгресивне правило чи межа несуть в собі своє вже певне порушення або спонукання не підкорюватись встановленому. Таким чином сама природа терміну трансгресії складається із частини правил та можливості їх порушень. Сутність трансгресії, як за думкою Каштанової С.М. полягає в переході в сферу сакрального, до якої належить все, що так чи інакше суперечить порядку профанному. Таким чином трансгресія як соціальне та культурне явище постійно перебуває на межі між сакральним та профанним чим здійснює очевидне перетворення [12].

Акт трансгресії через мистецтвознавчу практику належить до сфери висхідної трансгресії, котра торкається питань духовності та істини буття. Це визначається не лише в чуттєвому сприйнятті естетики, а й в порушенні меж завдяки яким розширюються інтелектуальні кордони та і в цілому все світосприйняття.

Більше того, концепція трансгресивної людини демонструє спробу подивитись на індивіда, як на експансивну та творчу особистість, дії якої обумовлені відносно постійними компонентами: емоційним, інтелектуальним та творчим розвитком. Погляд на ці категорії в контексті мистецьких практик не знаходився в центрі уваги, які здатні направляти рушійні сили людської діяльності, що знаходять свій відбиток в структурі особистості. За думкою Р.Інгардена, який зазначив, що людська природа складається із постійного намагання подолати в собі тваринне та зрости над ним своєю людською роллю як творець цінностей.

На цьому етапі слід звернутись до характеристик, що зосередились на практиках трансгресії та знайшли своє відображення в культурному житті соціуму. Нажаль процеси пізнання мистецтва розірвані з життям в широкому сенсі, проте його впливові характеристики, що використовуються як дієвий чинник, мають свою потужну трансформаційну дію.

У цьому полягає соціально-філософський сенс трансгресії: рамки, які конституують суспільне буття, порушуються лише у тому, щоб знову перемогти у своїй фундаментальності і незамінності, бо з допомогою порушення на мить демонструється той лютий і небезпечний природний світ, у якому все було б, якби не було цих рамок. Основний же парадокс полягає в тому, що раніше ці самі рамки були встановлені в результаті трансгресивного акта. У цьому сенсі можна спробувати розрізнити два види трансгресії. З одного боку, можна говорити про трансгресію соціального порядку. Це – трансгресія в батаївському сенсі, яка є проявом свободи, яка не має нічого спільного з користю, але спрямована лише на досягнення задоволення. Така трансгресія протистоїть усьому, що вважається нормою у найширшому її розумінні [5]. Вона дозволяє людині на мить торкнутися його тваринної суті, випустити назовні ту агресивну істоту, яка живе в тій чи іншій формі в кожному з нас. Серед цих трансгресій є такі, на які суспільство схилено запліщувати очі, але в основному вони, звичайно, вимагають покарання, щоб продемонструвати торжество закону, який щоразу заново народжується в акті трансгресії. Однак «злочин межі не є його відсутність» [1, с. 45], і тому ключовим моментом тут є той факт, що в результаті трансгресивного порушення закону соціальний світ не руйнується, а продовжує існувати, оскільки після конкретного акта трансгресії людина повертається у стабільний світ законності.

У сучасному дискурсі важливим постає питання такої форми трансгресії, яку ми умовно називаємо культурною трансгресією. Якщо трансгресія соціальна вважається загальноприйнятою та має відтінок з негативною конотацією, то культурна чи творча тран-

сгресія виявляється трансгресією «зі знаком плюс», оскільки містить у собі трансформаційний та конструктивний початок та порівнюється з еволюційним процесом розвитку життя. Починаючи з першого акта трансгресії, можна продовжити цей ланцюжок трансгресій, які впливають на розвиток культурних, наукових та інших соціальних цінностей.

Як було вище зазначено, трансгресія – це за кордон, йдеться про межі пізнаного Універсуму. Так, те що зараз є культурним надбанням, спочатку являло собою кричущий трансгресивний акт розірвання кордонів зрозумілого та прийнятого в світі. Наприклад, досягнення та відкриття Галілея і Бруно були найжорстокішою трансгресією світосприйняття, яке змінювало переконання в ті часи. Однак порушення загальноприйнятих кордонів започаткували нову науку та стали головними відправними засадами для наступного покоління.

Кожна доба має своїх видатних людей, що порушували ті чи інші закони. В мистецтві це постійно відбувалось та не закінчується і в сучасні часи. Також серед відомих митців було чимало новаторів та людей, що змінювали багатовікові канони. Це Джото Ді Бондоне з цього першими емоційним зображеннями на фресках капели Скровені, Леонардо Да Вінчі з його «сфумато», Мікеланджело де Караваджо та його «теневросо», все ХХ століття буквально пронизане виходом за межі усталеного в мистецтві. Така трансгресія порушує межі та відкриває шлях у незвідане. «Будь-який прорив у пізнанні чогось чи у розкритті таємниці, завжди пов'язаний з виходом за кордони, з подоланням заборони» [4, с. 12].

Трансгресія є засобом за допомогою якого людина діє при здобутті нового досвіду. Такий досвід акумулює трансгресивну свідомість людини та складає засади різноманіття для людської комунікації, як з собою, так із соціумом. Психологічні механізми трансгресії будуються на потребах, цінностях, інтересах, установках індивіду та опосередковано визначають цим свою активність, як на індивідуальному так і на колективному рівні.

Є підстави вважати, що мистецькі та мистецтвознавчі практики здійснюють поштовх,

який зрушує цілу низку смислових обмежень, людина ніби перероджується. В пізнанні мистецького твору людина виходить за межі свого відчуття, ніби розмикає себе з середини вбираючи в себе знання, відчуття, конструює нове з попередньо набутих досвідом. Завдяки чому людина зростає духовно, збагачує культурній досвід, через розуміння та поєднання з надбанням світової та вітчизняної культури. Людина таким чином вкушає смак світу, вводить його в своє тіло, робить його частиною себе, проживає емоційне піднесення та збагачує свій інтелектуальний стан. Такий вид трансгресії порівнюється з певним пробудженням свідомості, зосередженості на тому моменті в якому при розгляді того чи іншого твору народжуються свої особисті відкриття, складаються образи, які визначають взаємовідношення між людиною та світом. Зустріч зі світом образотворчого мистецтва в трансгресивному акті визначає, що людина вже не буде колишньою, вона «сумірується» та змінюється її відношення до себе, до інших людей, до мистецтва і до життя. Це особливе переживання світу, коли людина виходить за межі своєї свідомості та відношення до конкретного твору мистецтва. Усвідомлюючи нову дійсність, людина за допомогою зазначених практики, виходить за свої межі, та будує свій інший світ, духовний, культурний, естетичний, чуттєвий в якому віна відчуває себе справжньо існуючою. В процесі поєднання світу буденного зі світом мистецьким створюються умови для трансгресивного переходу. Такий акт підсилює та збагачує досвід різного виду, сприяє усвідомленню та формуванню культурних цінностей особистості.

Розкриваючи питання культурних цінностей та культури, на історичній шкалі ми торкаємося тих складових, що є притаманні тій чи іншій культурі та увиразнюють трансгресивну свідомість людини починаючи з античного світу, людини Середньовіччя, епохи Відродження і до сучасного мистецтва. Визначення та склад трансгресивної свідомості змінюється від культури до культури, від епохи до епохи, від одного етносу до іншого. Так змінюються трансгресивні комунікації в окремих формах людського досвіду та практиках трансгресії.

Розглянемо це питання детальніше. Культура – феномен, що фундаментальним чином вводить в склад характеристик людини загальні поняття, які надають напрям до певної поведінки з притаманними людині переживаннями, міркуваннями. Важливою складовою культури є те, що вона створена не на порожньому просторі, культура має визначення меж, заборон та обмежень. Таким чином, культура вбудовується в початок життя та діяльність людини чим здійснює свій вплив на її поведінку, яка стосується таких понять як Бог, дух, абсолют, світовий розум, воля. Одним із перших, хто розглядав питання трансгресії в контексті переосмислення базових культурних цінностей був М. Фуко, а саме погляд на трансгресію як подолання обмеження, подолання різних культурних обмежень та заборон, вихід «за» межі та «через» ексцес. Фуко зазначав: «Трансгресія – це жест, який спрямований на межу... Трансгресія доводить межу до межі її буття; вона пробуджує свідомість неминучого зникнення.» [12, с. 6].

Трансгресія як концепт постмодернізму є подолання непрохідного кордону та перш за все бар'єру між можливим та неможливим. Але не варто зводити трансгресію лише з непереборною межею, оскільки трансгресивна здібність людини пов'язана з синтезом різних форм культурного досвіду. Зазначена здібність визначає наявність у людській психіці складної структури, яка пов'язується з культурними цінностями людини та суспільства. Також трансгресивна свідомість є одним із інтегральних аспектів людини, що сприяє перетворенню, придбання та відтворенню досвіду в культурі. Саме ці процеси внутрішньої інтеграції надають людині складну систему переходу при поєднання наукового мислення в контексті мистецтвознавчої практики, які здатні здійснити культурну транспозицію. Така трансгресивна свідомість має універсальну змістовність, завдяки можливості людини поєднувати в собі всю складність зовнішнього упорядкованого світу з внутрішнім неупорядкованим світом цінностей. Визначити один із процесів особистісної трансгресії ми можемо через категорію чесноти, яка є критерієм істинності існування, А саме: рух «донизу» (згрішити)

одночасно виявляється рух «догори» (подолати) і це дозволяє людині, яка пройшла через гріх «повернутись» в зовнішній об'єктивний світ людиною, яка за цей зовнішній світ вболіває. Такий вид трансгресивної свідомості сприяє руху що суголосний взаємодії внутрішній людській суб'єктивності та зовнішнім цінностям, які людина вкладає в свій життєвий досвід.

Розглядаючи такий акт висхідної та низхідної трансгресії, який є теоретичним визначенням, що одночасно демонструє і практичну свою дію в створенні культурних цінностей, доречно навести ще один приклад з досліджень в контексті впливу мистецтвознавчих практик. Учасникам з різних фокус груп віком від 35 років була запропонована програма курсу з образотворчого мистецтва. На протязі трьох місяців активного вивчення та формування знань з історії мистецтва учасники відзначили на собі потужну дію від взаємодії з новим освітнім процесом. Відчуття ефективності, емоційного та інтелектуального наповнення вони пов'язували зі своєю орієнтацією на пізнання мистецтва.

В трансгресивній концепції особистість є відкритою системою, яка поєднується з зовнішнім світом та діяльністю людини: переробка інформації, фантазія, спостереження, запам'ятовування, поєднання з попередньо здобутими знаннями, рефлексія, переосмислення ціннісних категорій, тощо. Така дія трансгресії виконує головну роль в регулюючій системі розвитку та формування особистості. Таким чином виокремлюється чинник трансгресії як винахідливий та експансивний, що виходить за межі повсякденного, звичного чи типового, завдяки чому особистість чи колектив формують нові структури або руйнують колишні структури, створюють нові ціннісні орієнтири. Такі функції є джерелом розвитку на засадах мистецтвознавчої науки, адже історія людства, як виду і як індивіду, за думкою Н.Харарі, є історія постійних спроб подолання особистісних меж, фізичних та

меж знання; це поява невідомих раніше форм та структур.

Висновки. Трансгресія, що порушує загальноприйняті та загальновідомі кордони, виводить соціум на новий культурний рівень, здійснюючи прорив в освітньому середовищу, науковому та творчому. Соціальна трансгресія пов'язана з законами, що регламентують буття людини в суспільстві, проте феномен культурної трансгресії є результатом новаторства індивіду при створенні нових культурних цінностей. Завдяки порушенню законів загальноприйнятого людина долає власну обмеженість та здійснює особисту суверенну волю. Саме в цьому є цінність трансгресії в контексті мистецтвознавчих практик. Трансгресія сама по собі не є позитивним чи негативним явищем. Це один із механізмів пристосування до нових умов існування, які дають змогу людині чи суспільству виживати в складних умовах.

В рамках трансгресивної діяльності людина здатна покинути профанний порядок та з'єднатись з цариною сакрального де вміщені всі ті прояви людського життя які не мають утилітарної цінності. Оскільки намагання здійснити трансгресію є одним із важливих порождень соціальності, то людина знаходить це вираження в співпричетності до мистецького досвіду. Простір мистецьких та мистецтвознавчих практик розгортає перед людиною можливість здійснювати трансгресивний акт, як можливість виходу за межі утилітарного та повсякденного. Це те, що надає можливості людині бути причетним до чогось більшого чим вона є, до більшого та складнішого. Потреба у сакралізації вбудована в людській природі, питання лише в пробудженні, можливостях чи в імпульсі, що здатні вивести людину на трансгресивні зміни. Крім того, участь у мистецьких та мистецтвознавчих практиках надають сучасній людину можливість переходити з світу тваринного до стану зрілої душі, де вона має можливість насолоджуватись іншим прекрасним та невідомим їй раніше.

Література:

1. Багай Ж. Запрет и трансгрессия. URL: <http://vispir.narod.ru/bataj2.htm> (дата звернення: 10.02.2014).
2. Багай Ж. Суверенность. Проклятая часть: сакральная социология. М.: Ладомир, 2006.

3. Вікіпедія про трансгресію. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. Jenks C. Transgression. Key Ideas. Routledge, 2003. P. 2.
5. Зимин В. А. Функция трансгрессии (проблема нарушения границ между полами и поколениями на материале фильма П. Альмодовара «Всё о моей матери»). Психианализ и искусство / сост. Е. А. Спиркина. М.: Когито Центр, 2011. С. 11–35.
6. Кант И. Прологомены ко всякой будущей метафизике, могущей появиться как наука. Соч. в 6 т. Т. 4. ч. 1. Москва: Мысль, 1965. С. 175.
7. Каштанова С. М. Трансгресія як соціально-філософське поняття. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-292X_2014_11-2_24.pdf (дата звернення 05.11.2022)
8. Ковалів Ю. І. Трансгресія. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ. ВЦ «Академія», 2007. С. 496.
9. Личковах В. А. Концептуальні засади дослідження історії української естетичної думки. Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. Серія: Філософські дослідження. Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2013. С. 76–79.
10. Поліщук О. П. Інтуїція. Природа, сутність, евристичний потенціал: Монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2010. 228 с.
11. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/fr_tabu/index.php (дата звернення: 10.02.2014).
12. Фуко М. О трансгрессии. Танатография эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века. СПб.: Мифрил, 1994. С. 111–131. Хайдеггер М. Бытие и время. Москва, Ad Marginem, 1993. С. 240.
13. Karpov V. Military museology in the period of the transgression of the society from 1989 to 1991. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва: наук. журнал. К.: Міленіум, 2018. № 4. С. 43–48.

References:

1. Bataille G. L'interdit, la transgression URL: <http://vispir.narod.ru/bataj2.htm> (accessed: 10.02.2014). [in Russian]
2. Bataille G. La souverainete // Bataille G. La part maudite: La sociologie sacréedu monde contemporain М.:Ladimir , 2006. [in Russian]
3. Wikipedia about Transgression. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian]
4. Jenks C. Transgression. Key Ideas. Routledge, 2003. P. 2.
5. Zimin V.A. The function of transgression (the problem of violation of the boundaries between the sexes and generations on the material of the film by P. Almodovar “All about my mother”) // Psychoanalysis and art / comp. E. A. Spirkina. М.: Kogito Tsent, 2011. P. 11–35. [in Russian]
6. Kant.I. Prolegomena to any future metaphysics that might emerge as a science. Op. in 6 vols. Vol. 4. Part 1. Moscow : Mysl, 1965. P. 175. [in Russian]
7. Kashtanova S. M. Transgression as a socio-philosophical concept. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-292X_2014_11-2_24.pdf (accessed 05.11.2022) [in Ukrainian].
8. Kovaliv J. I. Transgression. Encyclopedia of Literature: in 2 volumes. Kiev. VC «Академія», 2007. P. 496. [in Ukrainian]
9. Lychkovah V. A. Conceptual Ambush of the History of the Ukrainian Aesthetic Thought / V. A. Lichkovakh // Bulletin of Cherkasy University. Scientific journal. Series: Philosophical studies. Cherkasy : Cherkasy nat. un-t im. Bogdan Khmel'nitsky, 2013. P. 76–79. [in Ukrainian]
10. Polishuk O. P. Intuition. Nature, reality, heuristic potential: Monograph. Kiev : Vyd. PARAPAN, 2010. 228 p. [in Ukrainian]
11. Freud S. Totem and taboo. Psychology of primitive culture and religion [Electronic resource]. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/fr_tabu/index.php (accessed: 10.02.2014). [in Russian]
12. Foucault P. About transgression. Tanatography of Eros: Georges Bataille and French Thought in the Middle of the 20th Century. St. Petersburg : Mithril, 1994. p. 111–131. [in Russian]
13. Karpov V. Military museology in the period of the transgression of the society from 1989 to 1991 // Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Art: Science. magazine. К.: Millennium, 2018. № 4. С. 43–48. [in English]